

Grész Gábor

A Családi Életre Nevelő (CSÉN) programok kiemelkedő tartalmi elemei

A gondolat végzetté formálódhat. Egy gondolat, egy érték, egy gondolkodásmód elvetése a gyermekeink szívében meghatározhatja végzetüket. Különösen igaz ez a családi életre nevelés területén – az elvetett értékek, gondolatok, meggyőződések, vágyak a következő generáció sorsát befolyásoló tényezővé válhatnak. Lehetőségünk egyben óriási felelősségünket is jelenti a következő generáció végzetének befolyásolásában.

„Vess el egy gondolatot, s aratsz egy cselekedetet. Vess el egy cselekedetet, s aratsz egy szokást. Vess el egy szokást, s aratsz egy jellemvonást. Vess el egy jellemvonást, és aratsz egy végzetet.” – (John Stott)

Korunk győzelmekkel és veszélyekkel teli kor, amelyben soha nem látott emberi teljesítmények, eredmények, győzelmek születnek együtt soha nem látott problémákkal, szenvedésekkel és kihívásokkal. Vajon a magyar fiatalok, amikor szembenéznek egy új évezreddel, készen állnak-e arra, hogy magabiztosan menjenek tovább? Mintha korunk csendes szemlélné azokat a bajokat, amelyeket létrehozott. Az élet elértéktelenedése, az értékek eróziója, az otthonok szétesése, az önközpontú élvhajzás középontba helyezése, a fatalizmus és a nihilizmus divat lett sok fiatal számára. Az új évezredet övező álmok, felfedezések és remények mellett őszintén szembe kell néznünk a valósággal: a világ a feje tetejére állt. Éhezés, elnyomás, háborúk, szegénység, szexuális úton terjedő betegségek, kábítószerterjedése, dohányzás, alkoholizmus, gyermekprostitúció – olyan valóság, amelyek mögött emberek millióinak, sőt milliárdjainak egyéni tragédiája húzódik meg. Az emberi gonoszság, butaság, hatalomvágy, pénzimádat, felelőtlenesség okozta jelenségek ezek, amelyek súlyos emberi tragédiákhoz, mérhetetlen gazdasági terhekhez, igazságtalansághoz és a jövő bizonytalanságához vezetnek. E szavak súlya nemcsak a mi vállunkat nyomja, hanem az utánunk jövőket is. Ezért a legnagyobb kérdés az egész emberiség jövője szempontjából ez: mi lesz a következő generációval, és vajon felkészült-e, felkészítettük-e őket arra, hogy szembenézzenek a feladattal?

Soha egyetlen generáció a történelem folyamán nem nézett szembe olyan kihívásokkal és változásokkal, mint amilyenekkel a most felnövő generáció. A globalizáció mindent elérhetővé, de egyben személytelenné, sekélyessé és sablonossá is tett. Ugyanakkor ez a generáció tele van kreativitással, természetességgel. A globális változások rengeteg kérdést

vetnek fel még a mi számunkra is, amelyekkel ők még nehezebben küzdenek meg, mert az ő életük amúgy is folyamatos változáson megy keresztül a testi-lelki fejlődés miatt.

A rendszerváltás utáni Magyarországon a változások felszínén új, addig hazánkban jószérivel ismeretlen problémák ütötték fel a fejüket: a kábítószer-használat terjedése, a terhességek számának növekedése tizenéves lányok körében, a szexuális úton terjedő betegségek veszélye, különös tekintettel az AIDS-re, a bandákhoz és szektákhoz való csatlakozás, valamint a magatartási és egyéb tanulási zavarok számának növekedése. Hamar világos lett, hogy a változások mélyén súlyos folyamatok zajlanak: a hagyományos családmodell szétzilálódása mellett egy drasztikus értékrend-átalakulás húzódik meg. Ezek a folyamatok magukkal hozták az ifjúsági problémák erőteljes, tömeges és az oktatást már-már gátló megjelenését az oktatási intézményekben, ahol a pedagógusok, iskolai védőnők és szakemberek olyan kihívással állnak szemben, amelyekre nem voltak megfelelően felkészítve.

A 13–18 éves korosztályt különösen fenyegető veszélyek és a növekvő szükségletek láttán indítottuk el 1994-ben a „Fiatalok az Élet Küszöbén – FÉK” programot a Nemzeti Egészségvédelmi Intézet felkérésére. A programot kapcsolat- és jellemépítő, AIDS- és drogrevenüciós, családi életre felkészítő programként határoztuk meg. Az elmúlt több mint másfél évtized alatt az elkészült háromkötetes oktatói kézikönyvünk meghaladja az ezer oldalt, 54 óravázlatot, 17 olvasmányt és több játék- és feladatgyűjteményt foglalva magában.¹ A hétvégi képzéseinken részt vevő ifjúsággal foglalkozó szakemberek száma pedig átlépte a nyolcezer főt. A magyarországi indulás után más országokban is elkezdtek használni a FÉK programot, jelenleg 60 országban működik az itthon kidolgozott anyag.

A széles körben és hosszú távon összegyűlt tapasztalataink azt támasztják alá, hogy a családi életre való felkészítés feladata bizonyos részben áthárult azokra az intézményekre, amelyekben a gyerekek az idejük jelentős részét töltik. Így az ott dolgozó szakembereknek – akarva, akaratlanul – reagálniuk kell a felmerülő szükségletekre.

Ezekben az intézményekben rengeteg időt és energiát fordítunk arra, hogy megtanuljanak egy szakmát, vagy intellektuális ismeretekre tegyenek szert, eközben a legfontosabb szerepükre való felkészítéssel szinte semmi időt nem töltünk. Tisztában vagyunk vele, hogy egy ember életének a minőségét, boldogságérzését, megelégedettségét leginkább az emberi kapcsolatai, különösen a családi és párkapcsolatai határozzák meg. Az oktatási rendszerünk erre mégsem tud kellő figyelmet fordítani. Sokszor figyelmen kívül hagyjuk, hogy az a diák, aki családi vagy kapcsolati problémákkal küzd, képtelen lesz arra, hogy intellektuálisan megfelelően teljesítsen, ugyanis az érzelmi kapacitásait foglyul ejtő problémái blokkolják az értelmi teljesítőképességét. Így közvetve vagy közvetlenül kikerülhetetlenül foglalkoznunk kell ezekkel a kérdésekkel.

Egy átfogó, családi életre nevelő programnak mindazokat a területeket magában kell foglalnia, amelyek szükségesek ahhoz, hogy egy gyermek felelősségteljes, kiegyensúlyozott és egészséges felnőtté váljon. Ezek a területek egymással szoros kölcsönhatásban vannak – s nem lehet egymásról leválasztva tárgyalni őket. Legalább öt ilyen alapvető területet

¹ Fiatalok az Élet Küszöbén tanári kézikönyv 1–3. Timóteus Társaság, 2006

azonosíthatunk, amellyel mindenképpen foglalkoznia kell a CSÉN programnak: (1) önismeret fejlesztése, (2) érzelmi intelligencia és emberi kapcsolatok, (3) párkapcsolatok, (4) csapdák és veszélyek elkerülése, valamint a (5) jellem és értékrend területe.

1. Az önismeret fejlesztése

Egy meglehetősen új és kialakulatlan erkölcsi légkörben rendkívül nehéz a fiataloknak megtalálni önmagukat. Ha nincs egy olyan vezérfonal és élő példa, amelyet láthatnak, és amelyhez a saját életüket igazíthatják, akkor bizonytalanok, zavartak, megkeseredettek és kétségbeesettek lesznek egész életükben. Az önmagunkról alkotott helytelen „énkép” eredményezheti a kívülről érkező üzenetek torzítását, valamint torzulást okozhat abban is, ahogyan a világ eseményeit értelmezzük. Az önismeretünk alapvetően meghatározza az összes kapcsolati képességünket, érzelmi életünket. Befolyásolja, hogy képesek vagyunk-e másokkal bensőséges kapcsolatra, le tudjuk-e győzni a kudarcokat stb. Az énképünk alapvető hatással lesz a cselekedeteinkre és döntéseinkre.

Énünket döntően a teljesítményünk és mások rólunk alkotott véleménye formálja. A ma embere három tényező alapján határozza meg önmagát: a) hogyan nézek ki? – vagyis mit gondolok a külsőmről; b) mire vagyok képes? – vagyis mit gondolok a teljesítményemről; c) mennyire vagyok fontos? – vagyis mit gondolok arról, hogy milyen helyet foglalok el a társadalomban.

Három alapvető emberi szükséglet van, amely nélkül lehetetlen egészséges önismeretre jutni. Ha ezt a három tényezőt nem erősítjük a ránk bízott diákokban, akkor képtelenek lesznek egészséges kapcsolatokat kialakítani és felelősségteljes, kiegyensúlyozott családi életet élni. A három – önismeretet formáló – szükséglet a következő:

A „*tartozom valahová*” érzése: szeretnek, elfogadnak és biztonságban vagyok. Ha egy kapcsolatban elfogadást tapasztalunk, az megerősíti az énünket, a létezésünket.

Az „*értékes vagyok*” érzése: értékesnek, fontosnak tartanak. Dr. Larry Crabb, pszichológus ezt így foglalja össze: „*Először mindenkinek el kell jutnia odáig, hogy értékesnek tartsa magát: úgy tekintsen magára, mint egy értékes és fontos személyre. Enélkül képtelen arra, hogy valakiért vagy valamiért éljen.*”² Magunkat csak akkor tartjuk értékesnek, ha belül rendben vagyunk, és jól érezzük magunkat a bőrünkben. A kudarcok feldolgozása és annak az igénye, hogy megbocsássonak nekünk a hibáinkért, szorosan összefügg azzal, hogy értékesnek érezzük-e magunkat.

A „*képes vagyok*” érzése: magabiztos, céltudatos, versenyképes vagyok. Éreznünk kell, hogy van valami dolgunk, szerepünk az életben. Ezzel együtt jár az alkalmasságtudat, amely belül azt diktálja, hogy „meg tudom csinálni”.

Mivel az önmagunkról alkotott kép határozza meg a kapcsolatainkat, ezért egy átfogó CSÉN program csak akkor lehet hatékony, ha gyakorlati segítséget nyújt a diákoknak abban, hogy tisztában legyenek ezzel a három alapvető szükségletükkel és tudatosan alakítsák és

² CRABB, LARRY., Basic Principles of Biblical Counseling, Zondervan Publishing House: 1975

formálják az önmagukról alkotott képet. Egy hatékony CSÉN program olyan képességeket fejleszt a diákokban, amellyekkel képesek lesznek reálisan gondolkodni magukról és készsé teszik őket arra is, hogy elfogadják magukat erősségeikkel és gyengeségeikkel együtt.

Nyilvánvaló, hogy az önismeret fejlesztése a legnehezebb feladat. Ugyanis míg a kábítószerekről, bandákról és egyéb veszélyekről még egy „ismeretterjesztő, felvilágosító” típusú óra vagy ezek sorozata hozhat sikert, addig az önismeret fejlesztése elválaszthatatlan az oktató, a pedagógus, a gyereket körülvevő felnőttek személyétől. Az önismeret ugyanis nem tanítható, hanem fejleszhető. A fejlesztési környezet pedig egy elfogadó, bátorító kapcsolat. Az önértékelés fejlesztése elválaszthatatlan a pedagógus vagy oktató felnőtt személyétől. Kapcsolat nélkül lehetetlen hatást gyakorolni – pusztán információt lehet átadni. Bármennyire is úgy tűnik számunkra, hogy a kamaszok elzárkóznak a felnőttek világától, valójában azonban az önmagukról és a világról alkotott képük színtiszta lenyomata annak a képnek, amit feléjük közvetítünk. Ők azt tükrözik vissza, amit feléjük vetítettek róluk és a világról. Amennyiben azt az üzenetet kapják, hogy értékesek, fontosak és képesek – akkor ezek alapján formálódik az önismeretük. Ezért válik létkérdéssé és személyes küldetéssé a családi életre és a felnőtt létre való felkészítés, ugyanis minden egyes találkozás a diákjainkkal üzenetközvetítés róluk, a világról és magunkról. Egyetlen mondat elhangzása nélkül is üzenünk nekik: a viselkedésünkkel, a figyelmünkkel (vagy annak hiányával), a mosolyunkkal, a gesztusainkkal, a döntéseinkkel stb. Nyilvánvaló tény, hogy az a gyermek, aki egy felnőttől elfogadást, figyelmet, törődést, szeretet kap, jóval kisebb eséllyel esik bele romboló magatartásformákba és sokkal egészségesebb önértékeléssel és kapcsolatokkal éli az életét. (Sajnos az oktatási kultúránk és rendszerünk nem az egészséges önismeret kialakulását támogatja egy gyermek életében, amikor alapvetően arra koncentrál, amit a gyerek nem tud és ezért szankcionálja őt, ahelyett, hogy abban ismerné el, amit tud és ezzel bátorítaná további tudás megszerzésére. A kultúránkban megtalálható bizalomdeficit is járványméretű önismereti problémáinkat bizonyítja.)

2. Érzelmi intelligencia és emberi kapcsolatok

„Jobban boldogul kettő, mint egy... mert ha elesnek, az egyik ember fölemeli a társát. De jaj az egyedülállónak, mert ha elesik, nem emeli fel senki”³ – szól a Prédikátor könyvének évezreides tapasztalata. Az ember elválaszthatatlan a kapcsolataitól. A kapcsolataink minősége meghatározza életünk minőségét és befolyásolja társadalomban betöltött szerepünket. Természetesen a családi és párkapcsolatok a legmeghatározóbb emberi kapcsolataink, de a hétköznapiak során állandóan kapcsolatban vagyunk emberekkel, legyenek azok munkatársak, szomszédok, barátok, rokonok vagy akár a buszon velünk utazó ismerős ismeretlen. A kapcsolatépítési és -fenntartási képességeink elválaszthatatlanok a sikeres felnőtt lététől. Ezért egy CSÉN programnak foglalkoznia kell a párkapcsolatok mellett az általános emberi kapcsolatokkal is. Ugyanis az általános kapcsolati képességeinket, technikáinkat,

3 Példabeszédek könyve 4. fejezet 9. Vers.

szokásainkat behozzuk a legbensőségesebb kapcsolatainkba is. A barátkozási képességeink hatással lesznek a párunkkal való baráti kapcsolat mélységére is.

A kapcsolatok az érzelmek területére visznek bennünket. A legintenzívebb érzelem egy kapcsolatban a szerelem érzése. De a hétköznapi kapcsolatokban rengeteg egyéb érzelem is előkerül: indulat, harag, sértődés, fájdalom, szomorúság, öröm stb. Az emberi kapcsolataink érzelmeket váltanak ki belőlünk, ezen érzelmek pedig valamilyen reakciókra készítetnek bennünket. Az érzelmeinkre adott reakcióink pedig visszahatnak a kapcsolataink minőségére, és így a boldogság, elégedettség érzésünkre is. Egy állandóan haraggal reagáló, vagy sértődékeny ember elszigetelődik a kapcsolataiban, ami még inkább zárkózottá és haragossá teheti őt.

Az emberi kapcsolataink minősége az érzelmi intelligenciánkból táplálkozik. Az érzelmi intelligencia (EQ – az angol Emotional Quotients-ből) az a képességünk, hogy az érzelmeinket értelmes módon tudjuk kezelni. Az EQ segítségével képesek vagyunk megérteni érzéseinket és ránk gyakorolt hatásukat. Az EQ magában foglalja mások érzéseinek megértését is. *John Gottman*, az EQ-kutatások egyik neves szakértője így foglalja össze az érzelmi intelligencia fontosságát: „Az elmúlt évtizedben a tudomány rengeteg dolgot fedezett fel arról, hogy az érzelmek milyen szerepet játszanak az életünkben. A kutatók arra is rájöttek, hogy az a képességünk, hogy tudatában vagyunk önmagunknak és az érzelmeinket kezelni tudjuk, sokkal inkább befolyásolja sikerünket és boldogságunkat az életben (ideértve a családi életet is), mint az IQ-nk, vagyis az értelmi intelligenciánk.”⁴ Az érzelmi intelligenciával foglalkozó tanulmányok egész sora támasztotta alá *John Gottman* megállapítását és igazolta, hogy az érzelmi intelligenciánk döntő mértékben befolyásolja családi és minden egyéb kapcsolatunkat, munkahelyi sikerünket és tanulási képességünket. Az érzelmi intelligencia segít abban, hogy valaki helyes döntéseket hozzon érzelmileg túlfűtött helyzetekben. Az érzelmi intelligencia azon túl, hogy képessé tesz arra, hogy megértsük vele érzéseinket és ránk gyakorolt hatásukat, magában foglalja mások érzéseinek a megértését is. Az érzelmi intelligenciát két fő területre osztják: személyes és szociális készségek. A személyes készségek az öntudatot, az érzelmi tudatosságot, az önkontrollt, az optimizmust, a nyitottságot, a rugalmasságot foglalják magukban, míg a szociális készségek a kommunikáció, a konfliktuskezelés, a kötődések kialakítása, az empátia, a csapatmunka készségeit ölelik fel.

Minden ember születésével meghatározott értelmi képességgel rendelkezik, amely kiaknázható, de nem növelhető. Ellenben az érzelmi intelligencia fejleszthető. Ha valaki nem képes a saját érzéseit megérteni és feldolgozni, akkor igen sok nehézsége támad majd mások érzéseinek megértésében. Az érzések „ajtók” egy mélyebb kapcsolathoz. Gyakori mítosz az emberekben az, hogy az érzéseinket mások okozzák bennünk, ezért mások felelősek az érzéseinkért. A valóság azonban az, hogy senki nem olyan hatalmas, hogy érzéseket helyezzen el bennünk. Mások képesek olyan dolgokat tenni, amelyek szomorúvá vagy boldoggá tesznek bennünket, de végső soron ezek az emberek nem kontrollálhatják azt, hogy mi zajlik le bennünk. A mi döntésünk, hogy milyen érzéseket engedünk magunkon eluralkodni. Az

4 JOHN GOTTMAN, Ph. D.: Raising an Emotionally Intelligent Child

érzelmi tudatosság segíthet abban, hogy megtanuljuk azonosítani az érzéseinket, magunkénak elismerni és az ellenőrzésünk alatt tartanunk azokat.

A diákjaink érzelmi tudatosságának erősítése, érzelmi intelligenciájának fejlesztése segíti őket konfliktusok kezelésében, indulataik, vágyaik, érzéseik helyének megtalálásában, helyes döntések meghozatalában, célok elérésében és egészséges kapcsolatok megélésében. Egy átfogó CSÉN programnak alkalmasnak kell lennie a felsorolt területek fejlesztésére is.

3. Párkapcsolatok

Korunk leértékelte a hűséges monogám párkapcsolatot, és az egyéjszakás kalandokat, a partnerváltogatás izgalmát és az elkötelezettség nélküli kapcsolatot emelte fel. Azonban a párkapcsolatban minden ember a meghittséget keresi – ahol önmagát adhatja és elfogadást tapasztal. A bensőséges kapcsolat pedig a bizalom következményeként épül fel, amelyhez hosszú idő kell. A meghittség, az igazi bensőséges kapcsolat léte a kölcsönös elkötelezettség egymáshoz. Az elkötelezettség teremt meg a bizalom légkörét, ahol félelem nélkül lehet kommunikálni a másikkal. A bizalom hiánya megöli a kapcsolatot.

A család alapja egy férfi és egy nő elkötelezett, hűséges, bizalommal teljes és meghitt kapcsolata, amely feltétel nélküli elfogadásban és szeretetben gyökeredzik. Az ő kapcsolatuk minősége határozza meg a gyermekek lelki, szellemi és érzelmi fejlődését. Egy CSÉN programnak ezért olyan párkapcsolatot kell példaként állítania, amelyre a meghittség, az elkötelezettség és a bizalom a jellemző. A program keretében foglalkozni kell a párkapcsolatok különböző területeivel, ide értve a szexualitás szerepét is. Miközben a szexualitás ennek a meghitt bizalomnak az örömteli kifejezése egy elkötelezett kapcsolatban, szükség van arra, hogy a szexualitás felelősségéről is és a szexben rejlő veszélyekről (szexuális úton terjedő betegségek, nem kívánt terhesség, abortusz, kapcsolati törések, depresszió) is szó essen a CSÉN párkapcsolatokat tárgyaló részeiben. A szexualitásban felelősség rejlik a társadalom felé, a partner felé, a lehetséges utód felé és a saját testünk felé is. A szexualitásban az öröm mellett veszélyek is rejlenek, sőt a halál és tömeges járványok lehetőségét is magában hordozza, amennyiben ezt a felelősséget nem vesszük komolyan. A szexuális felvilágosítás fontos része a családi életre nevelésnek, de nem tárgyalható anélkül, hogy a szexualitás érzelmi, kapcsolati, lelki és társadalmi hatásairól ne beszéljünk. Ha pusztán fogamzásgátló módszereket közvetítünk diákjainknak családi életre felkészítés címen, akkor nem ragadjuk meg annak lényegét. A szexualitás nem csupaszítható le testi aktussá, és így nem választható le az ember személyiségéről. A szexualitás tárgyalásakor egy CSÉN programnak az emberi életet tiszteletben tartó fogamzásgátlási módszerekről is információt kell adnia.

A CSÉN programnak intelligens okokat kell adnia arra, hogy milyen értékei és előnyei vannak a házasság elkötelezettségével megerősített párkapcsolatnak az alternatív együttélési formákkal szemben, és hogyan lehet a párkapcsolatok érzelmi hullámain, konfliktusait sikeresen kezelni. Segítség kell nyújtania a fiataloknak abban is, hogy milyen szempontok alapján válasszák ki a partnerüket és hogyan fejleszthetik a kapcsolatukat.

4. Csapdák és veszélyek elkerülése

Miközben egészséges családi életre igyekszünk felkészíteni a következő generációt, alattomos csapdák rejlenek előttük az úton, amelyek teljes mértékben elnyelhetik őket és derékba törhetik jövőjüket. Az önismeret és a tartalmas kapcsolatok hiánya változó társadalmunk amúgy is változáson keresztül menő korosztályát, a tizenéveseket kiszolgáltatottabbá teszi azoknak a viselkedésformáknak, amelyek elsősorban önvészélyesek, de elburjánozva közveszélyt is jelenthetnek. A társadalmi fejlődés elkerülhetetlen velejárója, hogy a gazdasági válság, a társadalmi átrendeződés, családok szétesése, az értékrendi válság stb. hatással legyenek a fiatalok életére is. De az, hogy ezek milyen méreteket öltenek, a felnőtt generáció hogyan reagál ezekre, a társadalom többsége mit mond ezekről, jelentősen meghatározzák azt, hogy a problémákkal hogyan tudunk megküzdeni. A kábítószer kipróbáló fiatalok nagy száma, a promiszkuózus magatartásforma elfogadottsága, az alkoholizmus népjelenséggé válása nem jelenti azt, hogy ezek az életformák, szokások kívánatosak, népszerűsítendőek és helyesek. Minden erőnkkel segítenünk kell a következő generációnak felismerni és gyakorlattá tenni azt, hogy hogyan reagáljon, amikor ilyen szokások felvételére biztatják, hogyan álljon ellen a környezetéből ránehezedő nyomásnak. Meggyőző érvekkel kell szolgálni a fiataloknak arra, hogy miért érdemes várni és késleltetni a szexuális élet elkezdését, miért és hogyan érdemes párkapcsolatot kialakítani, miért és hogyan mondjanak nemet a környezeti nyomásnak. A CSÉN programokban prevenció információkat kell adni legalább a következő négy területen: a) partnerváltogató szexualitással kapcsolatos veszélyek; b) függőségi viselkedésformák (kábitószer, alkohol, dohányzás, számítógépfüggés, játékautomaták stb.); c) bandák és szekták veszélyei; d) a média- és kortársnyomásnak való ellenállás.

Magyarországon az AIDS/HIV-járvány leküzdésére, illetve az abortusz visszaszorítására a kormányok és a nemzetközi szervezetek eddig két stratégiát alkalmaztak: felvilágosító kampányokat szerveztek és óvszereket osztottak szét. Hasonlóan felszínes megoldások születnek a függőségi viselkedésformák visszaszorítására is. Miközben fiataljaink egyre erőteljesebben szembesülnek a partnerváltogatást, az alkalmi szexualitást, a mindent toleráló és helyeslő, „élj a mának” típusú viselkedést támogató üzenetekkel, eközben a felszínes, kampányszerű megoldások csekély sikerrel kecsegtetnek. A hivatalos és a nem hivatalos oktatásra egyre nagyobb figyelmet kell fordítani. Ennek a figyelemnek a következtében remélhetjük, hogy idejében cselekszünk, ezért a felnövekvő generációnak nem kell számolnia az említett veszélyekkel. A figyelemnek különösképpen azokra a fiatalokra kell irányulnia, akik még nem tartoznak a rizikócsoporthoz. A primer-prevenció elsődleges fontosságú, és minden ifjúsággal foglalkozó szakembernek feladata.

A fent említett csapdák elkerülésének egyik hatékony módja az, ha segítséget adunk a fiataloknak értelmes életcélok megtalálásához, motiváljuk őket azok elérésében, és döntéshozatali technikákkal készítjük fel őket a helyes irányok megtalálásához. Egy értelmes cél mellett, hogy erősíti a sikerélményüket, fejleszti az önfegyelmüket, megóvja őket az értelmetlen és felesleges időtöltésektől, amelyek ajtót nyithatnak a rájuk leselkedő csapdáknak. Egy átfogó CSÉN programnak gyakorlati ötletekkel és motivációval kell szolgálnia a helyes életirány megtalálásához.

5. Jellemfejlesztés és értékrend-kialakítás

A mottónknak választott *John Stott*-idézet is alátámasztja, hogy a gondolkozásunk hatásos van arra, hogy milyen következtetésre jutunk bizonyos kérdésekben, és milyen célokat tűzünk ki. Nehéz kérdésekkel kell szembenéznünk, és választ adunk rá sokszor azonnal a tanórán. Ezek a kérdések gyakorlati helyzetekben merülnek fel, s válasz nélkül hagyásuk súlyos következményeket hordoz, akár társadalmi szinten is. A kérdések így hangzanak: Valóban mindenhez jogom van, ami jól esik? Valóban a vágyaim, az érzéseim, az elképzeléseim a végső mércéim? Valóban elfogadható minden, ami „bejön” nekem? Valóban nincsenek abszolút értékek, amelyek alapján jónak vagy rossznak ítélnénk dolgokat?

Vajon mi lesz a következménye annak, ha egy generáció a jó és a rossz abszolút tudása és elfogadása nélkül nő fel, és az egyetlen mércéje a saját vágya, érzése, elképzelése lesz?

Az emberi önismeretet, viselkedést és kapcsolatokat meghatározó terület a jellemünk, amely az értékrendünkből táplálkozik. A cselekedetek a jellemen alapulnak, a jellem pedig az értékrenden. A cselekedeteinket, a kapcsolatainkat, a gondolkozásunkat a jellemünk határozza meg, a jellemünk pedig abból táplálkozik, hogy mit hiszünk igaznak, illetve hamisnak. Hosszú évek óta halljuk, hogy értékrendi válságba kerültünk. Társadalmunk nem tudott magára találni, állandó mozgásban van. De ez nem csak a magyar vagy a kelet-európai társadalmakra igaz. Ez világjelenség. Kimozdultunk, valami kibillentett bennünket, az egész emberiséget – elsősorban a nyugati civilizációkat – az értékrendünkből. Megváltoztak az emberi viszonyok, átértékelődtek a kapcsolatok, mindent egy láthatatlan értékrend fog össze, ez pedig az érdek. Nem a másik, a közösség, a család, a társadalom érdeke, hanem az egyén érdeke. A három legfontosabb szó a társadalmunkban ez lett: én, enyém, engem. A tiszta indítékokba vetett hitet naivitásnak értékelik. Az érdekek harca pedig óhatatlanul válsághoz vezet.

Az emberiség születése óta tudjuk, hogy utópisztikus lenne azt gondolni, hogy az egyéni érdekek leküzdhetők, de manapság mintha kiléptek volna azok közül a korlátok közül, ahol eddig megszoktuk őket, s egyre erősebben követelőznek – akár azon az áron is, hogy a másikat gátlások nélkül eltapossák. Hiányoznak azok a kimondott vagy ki nem mondott értékek, amelyek keretein belül teret kapnak az egyéni érdekek, s amelyek kordában tartják azokat. Hiányoznak a közös, az abszolút értékek, hiszen mindenki maga határozza meg az értékeit, s ezek az egyéni értékek állandó harcban állnak egymással. Ki dönti el, hogy kinek van igaza, vagy mi a helyes és helytelen? Ez az, amivel az erkölcs foglalkozik. Az erkölcs az abszolút igazság felülete, alapja pedig valamiféle tekintély, autoritás. Amennyire fontos egy társadalomnak, hogy legyen közös irodalmi, történelmi, művészeti kultúrája, ugyanolyan fontos, hogy legyen közös erkölcsi kultúrája is. A közösségek, a társadalmak, a kultúrák pusztá léte közös ethosz-tudatuktól függ. Egy ilyen sajtóságtudat és közös erkölcsi világkép nélkül megnehezül egy közösség tagjai számára a kommunikáció és az együttműködés. Egy értékrendi vákuum pedig mindig veszélyes csapdákat ránt be a társadalom közegébe (lásd 4. pont).

A kialakult értékrendi válságot fokozottan érzékelik a fiatalok. Ők amúgy is nehezen igazodnak el az élet játékszabályaiban, hátha még ezek a szabályok nincsenek is lefektetve. Az értékrend közvetítésének elsődleges helyszíne a család. Mivel a család szintén válságon megy keresztül, a válások és a még működő, de egyáltalán nem ideális házasságok száma nagyon magas, ezért az iskola értékközvetítő szerepe megnőtt. Az értéksemlegesség, miközben intézményes szinten ideális elképzelésnek tűnhet, köddé válik abban a pillanatban, amikor egy tanár és egy diák találkozik: ekkor ugyanis – tudatosan vagy tudattalanul – a tanár értéket ad át a diák számára. Minden esetben, amikor egy felnőtt találkozik egy gyerekkel, értéket fog közvetíteni a számára a szavaival, tetteivel, viselkedésével, hozzáállásával, sőt, az egész életével.

A hatékony CSÉN program, a családi életre való felkészítés, megkívánja, hogy az azt oktató pedagógus tudatosan közvetítsen értékeket és segítse a diákok jellemfejlődését. Szükséges, hogy jó ítélőképességre, önmérsékletre, bátorságra, mások tiszteletben tartására neveljük-segítsük diákjainkat, hiszen ha valakinek a jelleme fejlődik, értékrendje megszilárdul, akkor önbecsülése megnő, egészséges, érett és felelős felnőtté válik.

A CSÉN OKTATÁS LEGFONTOSABB SZEREPLŐJE ÉS EGYBEN HORDOZÓJA

A CSÉN oktatás legfontosabb eleme azonban nem a tanítandó anyag, vagy egy országos stratégia, esetleg program vagy kampány. A legfontosabb láncszem a fiatal körül élő felnőtt, a vele naponta találkozó oktató, pedagógus. Az ő személye, személyisége, törődése, szeretete, figyelme, értékrendje, szokásai, élete – egyszóval a példája lesz a legnagyobb hatással a következő generációra. Míg talán a matematikaoktatásnál vagy a biológia tanításánál a tanár személyes példája, élete, értékei nincsenek olyan szoros közvetlen kapcsolatban az átadott információval, a családi életre, a felnőtt életre felkészítés az információátadáson túl elsősorban a személyes példaadással és mentorolással történhet. A gyerekek figyelnek, és másolnak: beszédet, szokásokat és értékeket. Ha szeretjük őket, akkor értékesnek fogják magukat tartani. Ezért a CSÉN oktatás legfontosabb eleme a pedagógus személyes példája, élete és üzenete.

Kiváltság, lehetőség és egyben felelősség, sőt küldetés az, hogy – *Sir Winston Churchill* szavaival élve: „*mi lehetne nagyobb kiváltság, mint egy jobb helyé tenni ezt az elfuserált világot, amelyben élünk azok számára, akik majd akkor élnek rajta, amikor mi már rég nem leszünk.*”⁵ *Michelangelo* meglátta az angyalt a márványban, s kifaragta azt. Mi embereket formálunk. Rajtunk is múlik, hogy mivé formálódnak. De vajon meglátjuk-e bennük az angyalt?

5 Idézet Sir Winston Churchill 1908. október 10-én elmondott beszédéből.